

1.01
Prejeto 4. 6. 2009

UDK 323.172(497.4)"19"

Peter Vodopivec *

O Gosarjevi kritiki parlamentarne demokracije

IZVLEČEK

Avtor predstavlja razmišljanje dr. Andreja Gosarja o krizi moderne demokracije, objavljeno leta 1926 v katoliški reviji Čas. To je sicer že vzbudilo pozornost družboslovcev in zgodovinarjev, vendar še ni bilo deležno natančnejše obravnave. Gosar se je v razpravi opazno oddaljil od prevladujočih katoliških gledanj na demokratična gibanja in parlamentarno demokracijo, saj je ugotavljal, da so bile demokratične ideje trajne pridobitve brez prave alternative, modernemu parlamentarizmu pa zameril predvsem reduciranje državljanske enakopravnosti na politično plat, ki je ob naglem gospodarskem razvoju privedlo do neskladja "demokratičnega parlamenta" z družbeno strukturo. Po Gosarju bi bilo treba zato "demokratično idejo" dopolniti s "socialnim načelom avtonomizma in samouprave". Članek opozarja na Gosarjeve predstave o "avtonomiji in samoupravi", hkrati pa tudi na njegova v sociološki literaturi že prikazana gledanja na razrede in stanove. Kot omenja avtor, se je Gosar v svojem razmišljanju oprl na nekatere znane pravno-politične teoretike dvajsetih let 20. stoletja, s katerimi pa se je ne le strinjal, temveč tudi razhajal.

Ključne besede: demokracija, parlament, kriza parlamentarizma, ljudstvo, družba, gospodarstvo, avtonomija - samouprava, Andrej Gosar

ABSTRACT

ON GOSAR'S CRITICISM OF PARLIAMENTARY DEMOCRACY

The author of the following article presents the deliberations of Dr. Andrej Gosar about the crisis of contemporary democracy, published in 1926 in the Čas Catholic magazine. Gosar's work has already caught the attention of social sciences experts and historians, but it has not yet been analysed in detail. In his discussion Gosar distanced himself notably from the mainstream Catholic views of democratic movements and parliamentary democracy, since he established that democratic ideas were permanent achievements without any real alternatives, while he reproached the contemporary parliamentarianism with reducing the equality of citizens to the political aspect, which led to the discrepancy between the "democratic parliament" and the social structure due to rapid economic development. According to Gosar, the "democratic idea" therefore had to be supplemented with the "social principle of autonomism and self-management". The following article underlines Gosar's notions of "autonomy and self-management" and also his opinions of classes and strata, which have already been discussed in the relevant sociological literature. As the author mentions, Gosar based his deliberations on certain well-known legal and political theoreticians of the 1920s, whom he did not always agree with.

* Dr., redni prof. in znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, e-naslov: peter.vodopivec@inz.si

Keywords: democracy, parliament, crisis of parliamentarianism, people, society, economy, autonomy - self-government

Ervin Dolenc je v svoji knjigi o Kulturnem boju in slovenski kulturni politiki v Kraljevini SHS opozoril, da so bile "jedro sporov" med krščanskimi socialisti in konservativci v vodstvu SLS v dvajsetih letih 20. stoletja razlike v gledanjih na "socialno-politično problematiko", medtem ko se v "pogledu na kulturno politiko" eni in drugi niso opazneje razhajali.¹ "Vodilni teoretik" krščansko socialnega gibanja dr. Andrej Gosar, ki je v letih 1922-25 skupaj s Francom Terseglavom in Engelbertom Besednjakom urejal revijo Socialna misel, si je z brezkompromisnimi avtonomističnimi stališči in zavzemanjem za socialno politiko, ki bo v razmerah tržnega gospodarstva zagotavljala tako socialno varnost "nemočnih" kot gospodarski napredek, v prvi polovici dvajsetih let res pridobil velik ugled med mlajšimi privrženci katoliškega tabora.² S svojimi socialnimi nazori je napravil odločen "korak naprej od Kreka" in splošnih načel socialnega solidarizma, saj je zahtevo po aktivni socialni politiki, prepričan, da gospodarsko napredovanje brez upoštevanja tržnih načel ni mogoče, povezal z opredelitvijo za tržno gospodarstvo, hkrati pa je zastopal stališče o potrebi po razločujočem urejanju družbenih področij na njim ustrezen in ne le političen način.³ Gosarjeve socialne in gospodarske predstave so v zadnjih dveh desetletjih že vzbudile pozornost družboslovcev in zgodovinarjev, precej manj pa so je bila deležna njegova razmišljanja o parlamentarizmu in "krizi moderne demokracije", čeprav je bil eden redkih slovenskih izobražencev, ki je v času med obema vojnama obširneje in kritično razpravljal o "težavah" in problemih modernega parlamentarizma.⁴

Gosar je svoj pogled na moderno demokracijo in "demokracijski parlamentarizem" leta 1926 podrobno predstavil v razpravi, ki jo je objavil v Času.⁵ Po mnenju Tomaža Simčiča bi bila lahko neposreden povod za njegovo razmišljanje "kronična nezmožnost" beograjske Narodne skupščine, da bi "opravljala svoje zakonodajno poslanstvo",⁶ toda Gosar se v razpravi ni konkretneje skliceval na "neuspehe" in težave jugoslovanskega parlamentarizma, v kratkem uvodu vanjo je omenil le, da "danes vsevpred govori o krizi parlamentarizma", pri čemer k spraševanju o tem, kaj "je z moderno demokracijo" in ali se ta "nahaja ... v krizi", spodbujajo tudi "bolj ali manj uspeli poskusi zadnjih let uvesti v poedinah državah

¹ Ervin Dolenc: Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929. Ljubljana 1996, str. 323.

² Tomaž Simčič: Andrej Gosar, krščanstvo in socialno gibanje. Trst - Ljubljana, 1992 (dalje Simčič, Gosar, krščanstvo in socialno gibanje), str. 23-25; isti, Krščansko socialni aktivizem Andreja Gosarja. V: Cerkev, kultura in politika 1890-1941. Ljubljana, 1993, str. 91-95. Srečo Dragoš: Ekscentričnost katoliških modelov na Slovenskem. V: Cerkev, kultura in politika 1890-1941. Ljubljana 1993 (dalje Dragoš, Ekscentričnost katoliških modelov), str. 37-38.

³ Dragoš, Ekscentričnost katoliških modelov, str. 37; isti, Katolicizem na Slovenskem. Socialni koncepti do druge svetovne vojne. Ljubljana 1998 (dalje Dragoš, Katolicizem), str. 165.

⁴ Na Gosarjeva gledanja na parlamentarno demokracijo sta doslej izčrpnije opozorila predvsem Dragoš, Katolicizem, str. 164-173 in Simčič, Gosar, krščanstvo in socialno gibanje, str. 99-101, medtem ko v zgodovino pisju še niso bila obširneje prikazana.

⁵ Andrej Gosar: Kriza moderne demokracije? V: Čas, znanstvena revija Leonove družbe, 1926/27 (dalje Gosar, Kriza moderne demokracije), str. 125-162.

⁶ Simčič, Gosar, krščanstvo in socialno gibanje, str. 99.

diktatorski režim". Vprašanje o prihodnosti "takozvane moderne demokracije in njenih ... ustanov" je bilo v tej luči za Gosarja eden "najaktualnejših problemov sedanjega časa", svojo razpravo pa je zasnoval v treh delih: v prvem delu se je ozrl na "zgodovinsko ozadje, uspehe in težave moderne demokracije", v drugem je razpravljala o "vzrokih težav" parlamentarizma, v tretjem pa predstavil svoje ideje o "avtonomizmu" oz. "samoupravi", ki naj bi odpirala pot k družbenemu redu, v katerem "bodo ljudje, poedinci kakor /.../ najrazličnejše družabne skupine in enote sami odločali oziroma soodločali povsod, kjer in kolikor gre za njihove zadeve".⁷

Gosar se je od prevladujočih katoliških gledanj na Slovenskem opazno oddaljil že v uvodu v razpravo, ko je orisal vzroke za francosko revolucijo in njen dolgoročni pomen za razvoj demokracije. Vodilni katoliški misleci so sicer od konca 19. stoletja svoje poglede na parlamentarizem, "ljudsko suverenost" in francosko revolucijo, kot je pokazal Egon Pelikan, pragmatično spreminjali in prilagajali aktualnim političnim razmeram ter pred prvo svetovno in neposredno po njej parlamentarno demokracijo in idejo o "suverenosti ljudstva" sprejemali s pogojem, da ju "umevamo" v krščanskem, "katoliškem zmislu".⁸ Aleš Ušeničnik je tako leta 1925 v Času ugotavljal, da je imela francoska revolucija tudi "dobre posledice", saj je "razbila absolutizem vladarjev in premoč plemstva ter pripravila tla za osvobojenje narodov in delavskih stanov". Toda "z geslom: svoboda, enakost, bratstvo" je, kot je pisal, "mešala" "prave (krščanske) in krive pojme", ko je "svobodo umevala tudi kot svobodo od božjih postav, enakost kot zanikanje vsake avtoritete (in) bratstvo kot bratstvo po naravi brez božjega očetovstva".⁹

Gosar pa ni imel takšnih ali podobnih pomislekov. Ideje svobode, enakosti in suverenosti ljudstva, ki "so prešinjale dobo francoske revolucije", so bile po njegovem prepričanju "nov političen" in "socialen nazor", ki se je "tekem stoletij izkristaliziral iz takratnih modroslovnih in državno-političnih teorij". Za "nezadovoljne, revolucionarne ljudske množice" so bile "te ideje gesla" v boju proti neznosnim razmeram in "osovraženim izrodkom fevdalizma in absolutizma", "demokracija (pa) je zanje pomenila sintezo vseh onih, zlasti političnih reform, ki naj bi ljudi izenačile /.../ in odstranile vse ovire svobodnega udejstvovanja poedincev". Prav s takšnim pojmovanjem demokracije so (lahko) ideje revolucije postale "svet preobrazujoča sila" in doživele tolikšen razmah, to pa je bil tudi "najbližji zamisel slovesno proglašeni 'naravnih človeških pravic", ki so "kot obče državljanske pravice" postopoma "prešle v ustave vseh demokratičnih držav". Gosar je menil, da se ljudje "ogromnega pomena" ustavnih določb o državljanski enakosti, svobodi in pravicah ne zavedajo več, saj jih imajo za samo po sebi umevne, toda zgodovinsko gledano je bil z razglasitvijo "tako zvanih človekovih pravic položen temelj novega demokratičnega družbenega sistema". Njihovo ustavno priznanje je pomenilo veliko, "prav za prav odločilno zmago demokratične misli" in bilo "največji uspeh" modernega demokratičnega gibanja, "demokratična ideja" pa je z ustavno uveljavitvijo "izpolnila velevažno, vprav zgodovinsko nalogo".¹⁰ Za Gosarja so bile torej

⁷ Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 125, 153.

⁸ Egon Pelikan: Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem. Maribor 1997, str. 63-64.

⁹ Prav tam, str. 65.

¹⁰ Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 129-132. Gosar se je v prikazu pomena francoske revolucije in njenih idej skliceval predvsem na delo znanega francoskega (gospodarskega) zgodovinarja Henrija Sééja, *Les idées politiques en France en XVIIIe siècle*, ki je izšlo leta 1920.

ideje francoske revolucije trajne pridobitve, ki niso imele nikakršne druge alternative.¹¹

Demokratična misel naj bi po "prvi in odločilni zmagi", kot je opozarjal Gosar, "razmeroma hitro napredovala" in "ljudske množice" naj bi se vse bolj živahno "udeleževale javnega življenja". A vendar: priznanje naravnih "človeških" oz. državljanskih pravic naj bi "samo po sebi" še ne "pomenilo demokracije". Ustavna (konstitucionalna) ureditev naj bi državljanom zagotavljala le "osnovne državljanske pravice", vpliv na oblikovanje zakonodaje in državno upravo pa naj bi jim prek voljenih predstavnikov omogočil šele parlamentarizem, ki naj bi z " uvedbo direktne, tajne, splošne in enake volilne pravice dosegel višek" in ustvaril vtis, da je "demokratična misel izvojevala svojo končno zmago". Toda že pred prvo svetovno vojno, še preden se je "ideja splošne in enake volilne pravice" dosledno uveljavila in razširila tudi na ženske, še bolj pa po vojni, ko je "končno veljavno prodrla", naj bi se nedvoumno pokazalo, da ima "moderni demokratični parlamentarni sistem" številne pomanjkljivosti, kar naj bi povzročilo veliko nezadovoljstvo in "vedno večje nezaupanje v demokratično idejo".¹²

Gosar je ugotavljal, da so bile težave "moderne demokracije" na eni strani posledica "zunanjih okoliščin", na drugi "tehničnih oziroma organizacijskih" pomanjkljivosti "demokratičnega parlamentarizma", na tretji pa "nesoglasij med demokratično ideologijo in modernim družabnim redom". Med "zunanji okoliščinami", ki so ovirale učinkovito delovanje in polno uveljavitev parlamentarne demokracije, naj bi bila predvsem kratka parlamentarno-demokratična tradicija, saj naj bi bil parlamentarni sistem samo v Angliji plod daljšega zgodovinskega razvoja, medtem ko je bil v celinski Evropi "vse od začetka" nekaj "bolj ali manj umetnega" in ne na osnovi "domačih razmer", temveč po "tujem vzorcu" uvedenega. Na "kontinentu" naj bi na ta način manjkalo eden osnovnih pogojev za uspešno delovanje "parlamentarnega stroja", to so ljudje, ki bi "pravilno pojmovali" s parlamentarizmom povezane "pravice in dolžnosti". Sicer pa naj bi v "mnogih državah" (med drugim v Kraljevini SHS) prebivalstvu "uspešno udeležbo v političnem življenju" in "soodločanje v najbolj važnih in perečih javnih vprašanjih" preprečeval tudi "nizek kulturni nivo", kar naj bi bilo v zapletenih povojnih razmerah, ko so se države srečevale "s silnimi gospodarskimi, socialnimi in političnimi težavami", posebej problematično. "Ljudske množice" naj bi pač o številnih javnih zadevah, o katerih so se celo strokovnjaki težko odločali, ne mogle "imeti zares utemeljenega mišljenja" in naj bi zato tudi ne mogle "potom volitev" smiselno sodelovati pri njihovem "reševanju".¹³

Če so bile skromne demokratično-parlamentarne tradicije in nizek "splošni kulturni nivo" prebivalstva po Gosarjevem prepričanju eden vzrokov za "krizo parlamentarizma", so bili drug, nič manj pomemben njegove tehnične ali "organizatorične" pomanjkljivosti. Med zadnjimi naj bi bil na prvem mestu demokratični volilni red, ki je "enakopravnost" poenostavljeno reduciral predvsem na njeno politično plat¹⁴ in omogočal, da so imeli o tudi najbolj nezapletenih gospodarskih in socialnih vprašanjih "vsi enako besedo". Logična posledica splošne in

¹¹ Dragoš, Katolicizem, str. 164

¹² Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 143-133.

¹³ Prav tam, str. 133-134.

¹⁴ Dragoš, Katolicizem, str. 164.

enake volilne pravice naj bi bila namreč, da imajo na volitvah "vsi državljani enako pravico odločati o vsem, kar se jih tiče, pa tudi o vsem, kar jih niti najmanj ne zanima", parlamenti pa se v vse "vmešavajo" z "univerzalno nekompetentnostjo", saj sklepajo poslanci "mnogokrat" o stvareh, ki jih "niti malo ne razumejo". Zato naj bi ne bilo presenetljivo, da ne kažejo "na osnovi splošne in enake volilne pravice izvoljeni parlamenti za najbolj aktualna /.../ strokovna in stanovska vprašanja nobenega pravega zanimanja", vsaka, še "tako nepolitična zadeva pa postane v demokratičnem parlamentu politikum ter se presoja in odloči po zgolj političnih vidikih". Gosar je v tej zvezi opozoril na stališča znanega avstrijskega pravnega strokovnjaka in profesorja prava na Dunaju Hansa Kelsna, ki naj bi se v odmevni razpravi o "problemu parlamentarizma" leta 1925 zavzel za zakon, ki bi strankam omogočil, da bi v namesto voljenih poslancev pošiljale v parlament "določeno število delegatov" in te po potrebi menjavale. Stranke bi tako v parlamentu lahko zastopali strokovnjaki, kar bi povečalo ugled poslanskega zbora in olajšalo njegovo delovanje.¹⁵ Gosar je pri tem - kljub "dozdevni demokratičnosti" - kritično zavračal proporcionalni sistem, saj naj bi ta z drobitvijo "parlamentarnega zastopstva v nebrojne stranke in strančice" dodatno prispeval k težavam "demokratičnega parlamentarizma", med ovirami, ki naj bi oteževale učinkovito parlamentarno delo, pa je omenil tudi "sestavljanje vlad po večinskem principu", zaradi katerega "se vse parlamentarno delovanje nujno suče okrog obstoja vlade, pozitivno pa se dela malo in s težavo".¹⁶

Toda, če so bile to po Gosarjevem mnenju (nekatero) najbolj opazne pomanjkljivosti demokratičnega parlamentarnega reda, ki bi jih bilo mogoče s primernimi ukrepi vsaj omiliti, če že ne odpraviti, so bili globlji vzroki krize parlamentarizma, kot je trdil, bolj kompleksni, saj so bili posledica "nesoglasja med moderno demokratično ideologijo" in dejansko družbeno stvarnostjo. "Ideja demokracije se nam zdi danes tako /.../ samo po sebi razumljiva, da se navadno niti ne vprašamo /.../ v čem tiči njeno bistvo", je pisal. Vsi naj bi sicer vedeli, da pomeni "ta beseda nekaj, kar bi se po naše reklo vlada ljudstva", toda že odgovor na vprašanje, "kdo je to ljudstvo", ki naj bi po "načelu demokracije vladalo" in "kako naj bi vladalo", naj bi bil nejasen in težko "rešljiv".¹⁷ V zgodnjem obdobju "demokratičnega gibanja", ko je bila "demokracija še aktualen političen program", ki je težil k odpravi socialnih in političnih razlik ter privilegijev in je priznaval "eno samo družbeno skupino, to je ljudstvo, obstoječe iz svobodnih in politično enakih državljanov", naj bi takšne nejasnosti ne bilo, z uveljavitvijo demokratičnih načel in njihovim "splošnim priznanjem" pa naj bi bila demokracija, ki je ljudi politično izenačila, le še geslo oziroma "velevažno osnovno načelo" brez aktualnejše politične vsebine.¹⁸ Silni "tehnični in gospodarski napredek 19. stoletja" je namreč, kot

¹⁵ Kelsen se za takšno rešitev v resnici ni zavzemal, temveč jo je le dopuščal kot možnost, o kateri bi kazalo razmisliti ob morebitni uveljavitvi proporcionalnega sistema ter zakonski ureditvi organizacije strank, ki bi strankam prepuščala, da glede na svojo "številčno moč" same izbirajo poslance ali pa jih celo odpokličejo. Gl. Hans Kelsen: *Das Problem des Parlamentarismus. Die Wiener rechtshistorische Schule, Ausgewählte Schriften von Hans Kelsen: Adolf Julius Merkl und Alfred Verdross*. Wien - Frankfurt — Zürich - Salzburg - München 1968, str. 1670-1671.

¹⁶ Gosar, *Kriza moderne demokracije*, str. 135-136.

¹⁷ Prav tam, str. 137.

¹⁸ Gosar se je v tem delu svoje razprave skliceval na znanega nemškega pravnega misleca in političnega teoretika Carla Schmitta, vendar je v članku navedel le njegovo misel, da "demokracija" - odkar se jo poslužujejo vse politične "smeri" - sama po sebi nima nobene politične vsebine, ne pa tudi

je opozarjal Gosar, "razdelil ljudi po novih gospodarskih in socialnih vidikih" in v "današnjih zamotanih gospodarskih in socialnih prilikah nekdanjega demokratičnega ljudstva, obstoječega iz zgolj svobodnih in enakopravnih državljanov, skoro ne vidimo več". Z napredujočo družbeno diferenciacijo naj bi se nekdanje "enovito demokratično ljudstvo" razkrojilo v "celo vrsto vsevprek med seboj prepletenih družabnih skupin in enot, ki imajo vsaka svoj poseben pomen" in svoje "posebne težnje", zaradi česar naj bi v "modernejši družbi" ne bilo mogoče govoriti o "kaki enotni ljudski volji", saj je ta lahko le "vsakokratni kompromis najrazličnejših družabnih stremeljenj in teženj". V tej luči pa naj bi bilo jasno tudi, da je centralistična ureditev, ki je bila v času, ko je bila "demokratična družba (še) kolikor mogoče enotna /.../ logična in nujna", v modernih razmerah povsem neustrezna. "Smiselna" ureditev moderne družbe bi morala pač nujno upoštevati "najrazličnejše posebne, politične, kulturne, gospodarske in socialne težnje vseh družabnih skupin in enot".¹⁹

Po Gosarjevem prepričanju je bil torej glavni problem moderne demokracije, da je bila izključno politična in ni bila sposobna reševati zapletenih gospodarskih, socialnih in kulturnih vprašanj z njim ustreznimi mehanizmi, ki bi ne bili le politični.²⁰ To naj bi bila tudi ena največjih težav modernega parlamentarizma in eden glavnih vzrokov za njegovo krizo. Volivec z "enim samim glasom", ki ga odda ob volitvah, ne more izraziti volje "glede vseh važnejših zadev", ki se ga "tičejo", parlament, "izvoljen po demokratičnih načelih" pa ne more biti "resničen predstavnik današnjega ljudstva" in "ljudske volje", za katero "smo pravkar videli, da je pravzaprav ni". Volivci naj bi se pri "današnjih volitvah" grupirali "po enem ali dveh, večinoma osnovnih kulturnih in socialnopolitičnih vidikih", neizogibna posledica "takih, lahko bi rekli sumaričnih volitev" pa naj bi bila, da v "modernem demokratičnem parlamentu" prevladuje le "politični moment" in se tudi "najvažnejši gospodarsko in socialno politični" problemi obravnavajo "z zanimanjem in resnobo samo toliko, kolikor imajo političen pomen". Gosar je v tej zvezi ugotavljal, da lahko "demokratični parlament" v sodobnih razmerah povsem "dobro izpolnjuje svojo nalogo" (le), kadar odloča o "čisto političnih zadevah", "ne more (pa) imeti resne volje do dela in tudi ne potrebnih sposobnosti" za sklepanje o zapletenih družbenih in gospodarskih vprašanjih. Prav "neskladnost demokratičnega parlamenta" in "aktualne gospodarske in socialne strukture ljudstva" naj bi bil "prvi in glavni" vzrok za krizo parlamentarnega sistema, "nesposobnost in nedelavnost" parlamentov "v gospodarskih in socialnopolitičnih zadevah" pa neizogibna posledica dejstva, da je "modernejši demokratični parlamentarizem zgolj politična ustanova, (to je) zgolj organ političnega ljudstva".²¹

Vendar ti (in drugi) "očividno upravičeni ugovori in pomisleki proti neljubim pojavom moderne demokracije" še nikakor ne pomenijo, da je v krizi "ideja demokracije", je odločno zatrdil Gosar. Nasprotno: demokratična misel naj bi "obvladovala ves kulturni svet" in naj bi tudi raznim "diktatorskim poizkusom" (ko sta

njegovo stališče, da je "demokracija" v takšnih političnih razmerah samo še "organizacijska oblika". Toda v opombi k svoji razpravi je tudi ta del obsežnega nemškega navedka iz Schmittove razprave Duhovnozgodovinski položaj današnjega parlamentarizma podčrtal. Gl. Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 139 in op. 17. Gl. tudi Carl Schmitt: Tri razprave. Ljubljana 1994, str. 23.

¹⁹ Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 138-143.

²⁰ Dragoš, Katolicizem, str. 165.

²¹ Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 144-145. Zadnji stavek je Gosar posebej podčrtal.

bila fašistični in boljševistični) navkljub (ti naj bi bili "posledica izrednih vojnih in povojnih razmer") še uživala večinsko podporo "ljudskih množic".²² "Praktično uveljavljanje demokratičnih načel" naj bi "v zamotanih" razmerah sodobnega "družabnega življenja" sicer res povzročalo nemajhne težave, zaradi česar pa bi bilo treba demokracijo nadalje razviti in ji poiskati času primeren "izraz in obliko". To naj bi posebej veljalo za parlamentarizem, ki naj bi imel pri ljudeh že tako nizek ugled, da se je bilo mogoče vprašati, ali ga ne bi kazalo zamenjati s kakšno drugo, primernejšo ustanovo. Toda tudi v tem pogledu za Gosarja ni bilo dvoma: parlamentarizem je resda "bolehal" za "nedelavnostjo", "nesposobnostjo", "demagogijo" in "koruptnostjo", a v družbi, ki naj bi temeljila na demokratičnih načelih, ni imel alternative. Neposredna demokracija, o kateri naj bi sanjal Rousseau in v "kateri (bi) ljudstvo neposredno odločalo", je bila pač neizvedljiva teorija, parlamentarizem, čeprav le "nadomestek resnične demokracije", pa "edina praktična (in zato nepogrešljiva) oblika demokratičnega sistema". O "krizi demokratičnega parlamentarizma" naj bi v tej luči ne moglo "biti govora", bilo pa bi treba razmisliti o njegovi "temeljiti in bistveni reformi".²³

In kakšna naj bi bila ta reforma? Gosar je sicer najprej kratko omenil, da o njenih podrobnostih "ne more govoriti", a vendar že takoj nato ugotovil, da je odgovor na vprašanje o njenih "glavnih obrisih" in o tem, "kje je izhod", "razmeroma enostaven". Treba je bilo namreč samo "premisлити", "kakšen je končni zamisel modernih demokratičnih načel" in zakaj se jih ljudje "po vseh svojih slabih izkušnjah tako krčevito oklepajo". V ozadju demokratičnih gibanj so pač vse "od začetka" težnje po svobodi in neodvisnosti", po tem, da "posameznik, posamezna skupina ali enota sama odloča o svojih zadevah", torej "stremljenje" po "samostojnosti" in "avtonomiji" (oz. "samoupravi").²⁴ Moderna demokracija, ki naj bi vsem državljanom omogočala udeležbo pri reševanju splošnih "državnopolitičnih zadev", naj bi bila v tej perspektivi šele prvi korak v uresničevanju "vse panoge javnega življenja obsegajočega stremjenja po osamosvojitvi", "cilj modernega družabnega /.../ razvoja" pa tak "družaben (in političen) red", v katerem "bodo ljudje (lahko) /.../ sami odločali oziroma soodločali povsod, kjer in kolikor gre za njihove zadeve". "Moderno demokratično idejo" bi bilo treba zato nujno dopolniti in razširiti s "socialnim načelom avtonomizma", moderni parlamentarizem pa preurediti tako, da bo "imel vsakdo pravico glasovati povsod tam, kjer in kolikor gre za njegove /.../ interese". "To, kar je bila v prvi polovici 19. stoletja ideja demo-

²² Gosar je v tem smislu na eni strani ugotavljal, da so bili diktatorski in revolucionarni režimi posledica "razrvanih" povojnih "prilik in težkega gospodarskega položaja", na drugi pa, da so motivi, zaradi katerih ljudje podpirajo "nedemokratične, protiparlamentarne režime, "dvojni". "Maloštevilnejši del" prebivalstva naj bi jih podpiral zaradi svoje "vlastoželjnosti", drugi "številnejši del" pa naj bi bili po "večini moralično malo vredni elementi", ki so bili pripravljene za "dobro plačo /.../ podpirati vsak režim". Pri tem naj bi eni in drugi predstavljali "neznatno manjšino ljudstva", medtem ko naj bi velika večina z diktaturami "soglašala" le na videz in zaradi strahu ter bila "v resnici" privržena demokraciji. Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 146-147

²³ Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 149.

²⁴ Gosar je izraza avtonomija in avtonomizem, ki ju je uporabljal v razpravi v Času, že nekaj let pozneje zamenjal z izrazoma "samouprava" in "samoupravno načelo". Vsebinsko naj bi pri tem, kot je zapisal ob ponatisu razprave iz Časa leta 1932, ne šlo za "nikako razliko". Izraza "samouprava" in "samoupravno načelo" naj bi bila za razliko "avtonomije in avtonomizma" domača in z njima naj bi bilo "laže jasno izraziti", kar je želel povedati. Gl. Andrej Gosar: Razprave o družbi in družabnem življenju. Ljubljana 1932 (dalje Gosar, Razprave o družbi), str. 155.

kracije", naj bi bila v prvih desetletjih 20. stoletja "bolj in bolj ideja vsestranske avtonomije", je podčrtal Gosar.²⁵

Gosar je svoje zamisli o "dosledno avtonomistično" zasnovanem parlamentarnem sistemu", v letih 1920-1922 (kot je znano) že predstavil v Slovenskem gospodarju, Novem času in Socialni misli, vseboval pa jih je tudi ustavni predlog Jugoslovanskega kluba, ki ga je aprila 1921 v ustavodajni skupščini obrazložil Anton Korošec.²⁶ Gosar se je v razpravi v Času skliceval prav na ta predlog in se zavzel za parlament ("narodno predstavništvo") z dvema zbornicama: politično in socialno-ekonomsko. Vsaka naj bi imela po dvesto poslancev: poslance v prvo bi s "tajnim glasovanjem" volili vsi državljani "brez razlike spola", v drugi pa bi sedeli poslanci, ki bi jih polovico "z neposrednim in proporcionalnim glasovanjem" volilo "ljudstvo po stanovih", polovico pa sestavljali "delegati pokrajinskih stanovskih zbornic". V pristojnosti prve zbornice naj bi bila splošna zakonodaja v zvezi s temeljnimi državljanskimi pravicami, "kazenskim, zemljiškim in strokovnim pravom", policijo, vojsko in mornarico, cerkvenimi zadevami, prosveto ter organizacijo uprave in sodstva, v pristojnosti socialno-ekonomske zbornice pa naj bi bili "popolna zakonodaja" v zvezi z denarjem, finančnimi posli, monopoli in prometom ter "okvirna zakonodaja" v zvezi s stanovsko in gospodarsko pravnimi zadevami, strokovnim šolstvom, združništvom, socialno politiko in zavarovanjem. Obe zbornici naj bi skupno (v "plenumu") obravnavali vojna in "mirovna" vprašanja ter politične in "carinsko-trgovske" sporazume s tujimi državami, hkrati pa sklepali o državnem proračunu. Vse gospodarstvo naj bi pri tem na pokrajinski ravni nadzirali pokrajinski, na državni pa državni gospodarski sveti, ki bi lahko s svojimi predlogi sodelovali tudi pri oblikovanju gospodarske zakonodaje, "strokovni gospodarski sveti", sestavljeni iz zastopnikov podjetnikov, delavcev (oziroma "nameščencev") in potrošnikov, pa naj bi nadzirali večja "gospodarska, privatna, akcionarna, državna in samoupravna podjetja".²⁷

Gosar je bil prepričan, da bi z ločitvijo "vodstva gospodarskih zadev v državi od njene politične uprave" in s tem, ko bi "pri sklepanju v socialno-ekonomskih zadevah soodločevali poslanci, ki bili izvoljeni baš s pogledom na te zadeve in ne le po političnih vidikih", lahko presegli "neskladnost" parlamentarizma (in političnega reda) s "strukturno družbe". Toda hkrati naj bi bilo jasno, da je "avtonomistično parlamentarni" ali "družabni sistem", če sploh, mogoče uresničiti le v povsem določenih kulturnih in družbenih razmerah. Med njimi naj bi bila na prvem mestu zavest ljudi, da jih z njihovimi "stanovskimi tovariši" povezujejo v "posebno družabno skupino" tej skupini lastni interesi, saj se težnja po avtonomiji oz. samoupravi lahko učinkovito uveljavi le, če se ljudje zavedajo "pripadnosti najvažnejšim družabnim skupinam in enotam". Za praktično "uveljavljanje avtonomističnega (samoupravnega) načela" naj bi bili razen tega potrebni primerna stopnja izobraženosti prebivalstva, dolgotrajnejša "strokovna" in politična tradicija ter

²⁵ Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 153.

²⁶ Prav tam; gl. tudi Dr. A. Gosar: Načrt političnega programa. V: Socialna misel, 1922, št. 6, str. 185-189; Andrej Rahten: Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini, Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS. Ljubljana 2002, str. 76.

²⁷ V literaturi je bilo že omenjeno, da se je Edvard Kardelj, ko je oblikoval svoje socialistično-samoupravljalne predstave, v marsičem oprl na Gosarja, vendar podrobnejše analize Gosarjevih vplivov na Kardelja še nimamo. Že na prvi pogled pa se zdi, da terminološke in vsebinske podobnosti v zamislih enega in drugega niso naključne.

"moralno-etični pogoji", ("avtonomistična družabna organizacija" mora pač temeljiti na "medsebojnem zaupanju" in zavesti o skupnih interesih in dolžnostih). "Uresničevanje avtonomistične (samoupravne) družabne organizacije" pa bi bilo, kot je realistično ugotavljal Gosar, neizogibno povezano tudi z drugimi težavami. Največja med njimi naj bi bila ta, da je "avtonomistično načelo", v skladu s katerim ima vsak človek priložnost, da izrazi svoje mnenje oz. voljo enkrat kot državljan, drugič kot prebivalec "domače pokrajine", tretjič kot privrženec "svetovnega naziranja" in četrtič kot pripadnik stanovske skupine v praktičnem življenju zelo težko uresničljivo. Vsak človek je namreč sam svoja "enota", ki je kljub njegovi pripadnosti različnim socialnim skupinam ni mogoče razstaviti na različne sestavne dele, zato bi se posamezniki tudi v "avtonomistični družbi" s soljudmi oz. sodržavljani povezovali predvsem po "vidikih", ki bi jim bili osebno najbližje. Katoličani bi se še naprej v prvi vrsti "družili" s katoličani in ne "s svojimi stanovskimi ali političnimi somišljeniki", ljudje, ki bi bili bolj predani poslom in gospodarstvu, pa bi se z "drugimi ljudmi" povezovali po svojih interesih "ne oziraje se na njih versko, politično ali stanovsko pripadnost in mišljenje". "Avtonomistično organizacijo družbe" bi bilo tako mogoče stvarno uresničiti le v "ozkih mejah" in omejenem obsegu, je ob koncu razprave (že skoraj nekoliko malodušno) sklenil Gosar.²⁸

Osrednje (in po svoje še danes aktualno) sporočilo Gosarjeve razprave o Krizi moderne demokracije je, kot je že pred časom ugotovil Srečo Dragoš, v njegovem stališču, da je politična demokracija, če je "edini mehanizem družbene regulacije", v kompleksnih gospodarskih, socialnih in kulturnih razmerah nezadostna in neučinkovita, saj njihovi ključni problemi niso "rešljivi zgolj na ideološko-politični ravni".²⁹ Gosar je v tem smislu zavračal enostransko prevlado politike nad družbenimi podsistemi in pozival k reševanju gospodarskih, socialnih, kulturnih vprašanj z njim ustreznimi, ne le političnimi mehanizmi. Z njegovim zavzemanjem za razločujoče urejanje družbenih področij in opozarjanjem na različnost družbenih struktur pa je bilo tesno povezano tudi njegovo razumevanje stanov in stanovskih razlik. V nasprotju z nekaterimi drugimi, sočasnimi zagovorniki korporativnih konceptov je, kot je prepričljivo opozoril Dragoš, razlikoval med različnimi tipi stanov, ki jih je opredeljeval z vidika modernizacijskih procesov in ne zgodovinskih razmer, v isti sapi pa je nasprotoval poenostavljanju družbenih struktur in ob poklicnih in socialnih stanovih poudarjal tudi pomen razredov kot "socialno-interesnih skupin".³⁰

Gosar je v svoji kritiki "moderne demokracije" in parlamentarizma kljub nesporni opredelitvi za demokratična in tržnogospodarska načela nedvoumno zavračal liberalno pojmovanje parlamentarne demokracije.³¹ V tem smislu je opozoril na nekatere ocene prodornega, a kontroverznega kritika weimarskega ustavno-

²⁸ Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 157-161. Gosar je o svojih zamislih "samoupravnega reda" - kot je znano - obširno pisal tudi pozneje, pri čemer naj bi se zavedal njihove "utopičnosti". Gl. Simčič, Gosar, krščanstvo in socialno gibanje, str. 104.

²⁹ Dragoš, Katolicizem, str. 164.

³⁰ Prav tam, str. 166-167.

³¹ V Načrtu političnega programa, objavljenem leta 1922 v prvem letniku Socialne misli, je "ustavnost in parlamentarnost, mišljeno v smislu liberalnodemokratičnih (bolje: liberalnih lažidemokratičnih načel" tudi odkrito zavrnil. Gl. Andrej Gosar: Načrt političnega programa. V: Socialna misel, 1922, št. 6, str. 185. Gl. Simčič, Gosar, krščanstvo in socialno gibanje, str. 100.

parlamentarnega sistema Carla Schmitta,³² pri čemer pa njegovih teoretskih stališč ni podrobneje predstavil in očitno tudi ne sprejemal. V svojem razmišljanju o slabostih in pomanjkljivostih parlamentarizma se je nekoliko obširneje oprl tu na odmevno, leta 1925 objavljeno razpravo Hansa Kelsna, ki pa jo je prav tako le kratko omenil: prvič v podporo svoji kritiki strokovno nekompetentnih poslancev, drugič pa, ko je zavračal Kelsnove ugovore proti delitvi parlamenta in oblikovanju posebne socialno-gospodarske zbornice³³ (medtem ko drugih Kelsnovih gledanj, s katerimi se je razhajal, ni komentiral). V opombah in literaturi se je skliceval še na dela nemškega pravnega filozofa in sociologa Paula Bartha, angleškega liberalnega pravnika, zgodovinarja in politika Jamesa Bryceja ter nemškega gospodarskega zgodovinarja Wilhelma Hasbacha, med deli slovenskih avtorjev pa je navajal knjigi Bogumila Vošnjaka in Albina Ogrisa.³⁴ Ogris je v svoji knjigi o političnih strankah posvetil parlamentu kot "uresničevalcu volje političnih strank" posebno poglavje, v katerem je med drugim ugotavljal, da je v "upanju, postaviti zakonodajo na nestranksko, strokovno podlago, precejšna mera političnega iluzionizma", saj bi bili "strokovni parlamenti /.../ radi strokovne omejenosti vsakega iz njih članov stvarno istotako inkompetentni, kakor današnji nestrokovnjaški politiki",³⁵ na kar pa se Gosar ni polemično odzval.

Gosarjevo razmišljanje o demokraciji in parlamentarizmu v dvajsetih in tridesetih letih preteklega stoletja ni spodbudilo živahnejše strokovne razprave in večje javne ali politične pozornosti. Toda pri tem so vprašanja, na katera je pred dobrih osmimi desetletji opozarjal Gosar, na začetku 21. stoletja, na pragu obdobja, ki ga je britanski politolog Colin Crouch označil za "postdemokracijo", očitno še vedno (ali zopet?) aktualna. Za "postdemokratske" politične razmere naj bi bilo, kot piše Crouch, tako značilno, da so predstavniki močnih interesnih (zlasti gospodarskih) skupin, ki predstavljajo le manjšino prebivalstva - kljub doslej najširši uveljavitvi demokratičnih in parlamentarnih ustanov v svetu - daleč aktivnejši v prilagajanju političnih sistemov lastnim ciljem kot večina državljanov, nezaupanje zadnjih v demokratične in predstavniške institucije pa se, kot razkriva naglo rastoče število nevladnih združenj in organizacij, civilnih državljanskih pobud in zahtev po neposrednem (referendumskem) odločanju, povsod povečuje.³⁶ "Demokratičen mehanizem sam po sebi še ne zadostuje za dejansko uveljavljanje demokracije", dodaja s slovenskega vidika France Bučar, ko opozarja, da "naraščajoča zapletenost družbenih vprašanj, ki za reševanje zahtevajo strokovno vednost, vedno bolj postavlja pod vprašaj parlament kot sredstvo za njihovo reševanje in odločanje". "Demokracija je (pač) mogoča samo ob različni obilici možnosti za dejansko uveljavljanje posameznika in različnih interesnih skupin," ugotavlja Bučar.³⁷ Prav to pa je bila tudi vodilna misel Gosarjeve razprave, na katero je poskušal opozoriti ta članek.

³² O Schmittu gl. Vlasta Jalušič: Carl Schmitt kot mejni teoretik političnega. V: Carl Schmitt: Tri razprave. Ljubljana 1994, str. VII-XXXIV.

³³ Gosar, Kriza moderne demokracije, str. 156.

³⁴ V opombah in literaturi je tako navedel knjigo Politične stranke Albina Ogrisa (1926), v spisku literature pa tudi Ustavo in upravo ilirskih dežel Bogumila Vošnjaka (1910).

³⁵ Albin Ogris: Politične stranke. Ljubljana 1926, str. 250.

³⁶ Colin Crouch: Postdemokratie, Edition Suhrkamp SV 2540. Frankfurt/Main 2008, str. 30, 143 isl.

³⁷ France Bučar: Slovenci in prihodnost. Radovljica 2009, str. 128, 132.

Peter Vodopivec

ON GOSAR'S CRITICISM OF PARLIAMENTARY DEMOCRACY

S u m m a r y

The author of the article presents the deliberations of Dr. Andrej Gosar, a politician from the ranks of the Slovenian People's Party and a theoretician focusing on the crisis of contemporary democracy, published in 1926 in the Čas Catholic magazine. Gosar's work has already caught the attention of social sciences experts and historians, but it has not yet been analysed more extensively in the historiographic sense. The author of the article mentions that in his discussion Gosar noticeably distanced himself from the mainstream Catholic views of the French Revolution, democratic movements and parliamentary democracy, since he established that the ideas of the French Revolution and the modern democracy were permanent achievements without any real alternatives, while he reproached the contemporary electoral system and parliamentarism with reducing the equality of citizens to the political aspect, which led to the discrepancy between the "democratic parliament" and the social structure due to rapid economic development in the 19th century and the progressing social differentiation. According to Gosar it was therefore urgent that the "modern democratic idea" be supplemented with the "social principle of autonomism and self-management". The article underlines Gosar's notions of "autonomy and self-management" and "the autonomistically envisioned parliamentary system" as well as his opinions of classes and strata, already shown in the relevant sociological literature, which are quite different from the Catholic traditionalists. As the author mentions in the end of the article, Gosar based his deliberations on certain well-known legal and political theoreticians of the 1920s, for example Hans Kelsen and Carl Schmitt, who also (especially Kelsen) not only represented similar viewpoints as Gosar, but also claimed the opposite. Therefore certain examples of Gosar's criticism of parliamentary democracy, as the modern expert literature and publications demonstrate, remain relevant to this very day.

Preteklost razkrivajo orodja prihodnosti...

Sistory - portal Zgodovina Slovenije

www.sistory.si

Portal Zgodovina Slovenije - Sistory je izobraževalni in raziskovalni portal slovenskega zgodovinopisja. Z digitalizacijo zgodovinskih virov, literature in zgodovinskih analiz želimo omogočiti lažjo, celovitejšo in širšo dostopnost javnosti. Na takšen način zgodovinopisno znanje o slovenski preteklosti vstopa tudi med laične in ne samo strokovne javnosti.

Namen portala je digitalizacija zgodovinskih virov, literature in vseh tistih vsebin, ki so najbolj zanimive za raziskovalce slovenske zgodovine, učitelje, profesorje, študente ali učence. S portalom Sistory hkrati promoviramo dognanja slovenskega zgodovinopisja in odpiramo prostor za mednarodne ter med disciplinarne razprave. Portal omogoča lokalno, nacionalno in mednarodno povezovanje na področju izobraževanja in raziskovanja.

Na spletnem portalu Zgodovina Slovenije – Sistory lahko brskamo po zgodovinskih dokumentih, tiskanih virih kot na primer po uradnih listih, ki so jih uporabljali naši pradedki, ali pa prelistavamo osrednje zgodovinske revije, zgodovinske analize oz. šolske učbenike, iz katerih so se zgodovine učile naše babice in dedki. Spletne strani niso zamišljene statično, temveč interaktivno, z dodajanjem novih povezav, vsebin, prispevkov, monografij ali virov.

Iščemo lahko po različnih vsebinskih rubrikah:

Viri – Arhivski – Tiskani – Zbirke podatkov – Literatura – Serijske publikacije – Monografije – Zgodovina in šola – Zgodovinski učbeniki – Biografika – Zgodovinski indeks citiranosti – Povezave – Forum

Zanimajo nas vaši odzivi, mnenja in predlogi!

Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana,
e-pošta: lnz@inz.si, tel. + 386 1 200 31 61